

Autonomie is een begrip dat gebruikt wordt in de vanzelfsprekende veronderstelling dat iedereen begrijpt wat ermee bedoeld wordt. Maar klopt dat wel? Wat bedoelen we met 'ruimte geven voor de autonomie van het kind'? Het antwoord blijkt complex. Meer nog: de autonomie van een kind kan een volwassene voor flinke dilemma's plaatsen. | Wilma Schepers

Ruimte voor autonomie

'Ruimte geven voor de autonomie van het kind heeft een positief effect op de ontwikkeling van kinderen. Maar in de praktijk blijkt dit niet altijd even makkelijk. Het stelt pedagogisch professionals voor dilemma's en de waan van de dag zorgt er soms voor dat de autonomie naar de achtergrond verdwijnt.'

Met deze tekst werft het Expertisecentrum Kinderopvang deelnemers voor de kenniskring die zich in de praktijk bezig gaat houden met dit onderwerp. In januari 2021

gaan de eerste kenniskringen van het expertisecentrum van start. Ze zijn bedoeld voor pedagogisch coaches. Wat deelname aan een kenniskring precies inhoudt is te lezen op de site van het Expertisecentrum Kinderopvang.

Risicovol spelen

Op deze plaats is het belangrijk om te vertellen dat in de kenniskringen de materialen (wetenschappelijke inzichten, praktijk-

voorbeelden) aan bod komen die verzameld zijn door het ontwikkelteam autonomie dat sinds het voorjaar van 2020 aan het werk is geweest. Martin van Rooijen, pedagoog en onderzoeker aan de Universiteit voor Humanistiek was verbonden aan dit ontwikkelteam. Ik vraag hem wat zijn binding is met de kinderopvang, met het thema autonomie en wat zijn rol en taak is binnen het ontwikkelteam.

'Ik heb praktijkervaring als leidinggevende in de bso', vertelt Martin. Dat was van 2000 tot 2004. Daarna is hij in zijn werk en bij andere activiteiten toegewijd geweest aan de praktijk en het beleid rondom de autonomie van het spelende kind. Bijvoorbeeld als oprichter van twee bouwspeeltuinen in Utrecht en als consultant 'natuurlijk spelen'.

Het vervolg hiervan is dat zijn betrokkenheid bij wetenschappelijk onderzoek een tweede natuur is geworden. Op dit moment doet Martin promotieonderzoek naar het risicovol spelen van kinderen en naar de dilemma's waarmee opvoeders geconfronteerd worden als zij het autonome spelen van kinderen begeleiden. Hij is door Yvette Vervoort van het expertisecentrum gevraagd om mee te werken in het ontwikkelteam autonomie.

Ontwikkelteams

De komende maanden besteedt Kindcentrum BBMP aandacht aan de onderwerpen waar het Expertisecentrum Kinderopvang zich mee bezighoudt. Deze keer zoomen we in op het thema autonomie van het kind.

Het werk rondom de onderwerpen (het ontwikkelen van de kennisbasis, de beschrijving van wetenschappelijke kennis en praktijkvoorbeelden) wordt gedaan door ontwikkelteams. Een ontwikkelteam bestaat uit ongeveer negen pedagogen of pedagogisch coaches/beleidsmedewerkers die verbonden zijn aan een kinderopvangorganisatie, aangevuld met een of twee onderzoekers.

Sinds begin van dit jaar zijn er drie ontwikkelteams actief geweest rondom drie onderwerpen, die zijn geselecteerd uit een *longlist* van elf onderwerpen waaruit de sector zelf door middel van een stemming een keuze heeft gemaakt. De drie onderwerpen zijn:

- talenten van kinderen ontdekken en ontwikkelen
- ruimte geven voor de autonomie van het kind
- begeleiden van onderlinge interacties

> Definitie

Martin van Rooijen: 'In het ontwikkelteam hebben we het onderwerp autonomie geëxploreerd en het was mijn opdracht een begripsbepaling te formuleren, een definitie van autonomie en de pedagogische opdracht van de kinderopvang met betrekking tot autonomie.'

'Laat ik vooropstellen dat ik niet alleen kennis heb ingebracht, maar ook veel heb geleerd van de andere deelnemers aan het ontwikkelteam. Mijn expertise ligt op de ontwikkeling van autonoom en risicovol spel van kinderen in de basisschoolleeftijd. Eigenlijk zijn de onderzoeksvragen, theorieën en concepten die daaraan ten grondslag liggen dezelfde als die bij het jonge kind, maar de uitwerking is anders.'

'Bij oudere kinderen gaat het veelal om de omgeving zo in te richten dat kinderen zelf kunnen en mogen beslissen en hen niet te begrenzen als dat niet nodig is. Voor baby's valt er nog weinig zelf te beslissen, daarvoor zijn ze te afhankelijk van volwassenen. Respect voor de autonomie van een baby vraagt van de volwassene om zichzelf te begrenzen en de eigen keuzes af te stemmen op de behoeften van het kind. Dat geeft een ander perspectief. Het is ook mooi om na te denken hoe de rol van de volwassene verandert naarmate een kind ouder wordt en meer zelfstandigheid ontwikkelt.'

'Waarom de collega's in het ontwikkelteam mij aanvulden, is het perspectief van waaruit je autonomie definieert. In mijn eerste voorstel ging ik uit van het kind: wat heeft een kind nodig om zich te ontwikkelen? Maar behalve het perspectief van het kind, is er ook het perspectief van de volwassenen. In de uiteindelijke werkdefinitie zijn vier perspectieven verwerkt: van het kind, van de volwassene/begeleider, van de samenleving en van de relatie.'

'Het perspectief van de relatie zegt iets over de balans tussen ruimte geven en richting geven. Een pedagogisch medewerker geeft ruimte aan een kind om de eigen autonome verlangens te volgen, maar laat het kind niet onbegrensd. Als je een kind alleen ruimte geeft, kan het stuurlaars worden en kan het daardoor in botsing komen met andere doelen. Dat vraagt van de pedagogisch medewerker ook dat zij richting geeft en dus ook dat zij weet waarom en waartoe zij richting moet geven.'

Autonomie

Onder autonomie verstaan we dat het kind van nature het verlangen heeft om op basis van eigen vrije keuze te handelen. Het kind is eigenaar van zijn eigen ontwikkelingsproces.

Doordat de pedagogisch professional ruimte en richting geeft, ontwikkelt het kind zich en houdt het kind in toenemende mate rekening met wat goed is voor zichzelf, de ander en de planeet.

Wetenschappelijke bronnen

Op de website staat onder het kopje 'wetenschappelijke bronnen' een mooie literatuurlijst voor de theoretische verdieping. De manier waarop deze bijdragen zijn samengevat is heel aantrekkelijk. Was er veel te vinden over autonomie?

Martin: 'Ik vond het behoorlijk moeilijk. Er is niet veel gericht onderzoek op een beperkt gebied als "autonomie als element in de opvoeding van kinderen in de kinderopvang". Ook gevestigde namen als Tavecchio en Riksen-Walraven gebruiken het woord in wetenschappelijke artikelen in bescheiden mate.'

'En wat zij er precies mee bedoelen, hoe je autonomie kunt benaderen, wat de betekenis is van autonomie voor de ontwikkeling van kinderen, dat ben ik in beperkte mate tegengekomen. Daarom ben ik op zoek gegaan in aanpalende disciplines en ben er in geslaagd om materiaal bij elkaar te zetten dat dieper inzicht geeft en waar mensen mee verder kunnen.'

Als ik denk aan de autonomie van kinderen in relatie tot hun opvoeders, denk ik ook aan de autonomie van pedagogisch medewerkers. Hoe autonoom zijn zij in het respecteren van de autonomie van kinderen?

Martin: 'Mooi dat je dat zegt. Ik denk dat het een niet zonder het andere kan. Een praktijkvoorbeeld: een pedagogisch medewerker roept een kind tot de orde dat bezig is in een boom te klimmen. Toen ik haar vroeg waarom ze het kind niet haar gang liet gaan, zei ze: "Als het aan mij zou liggen, mag ze best in die boom klimmen. Maar als ik haar niet naar beneden roep, word ik daar door mijn leidinggevende op aangesproken."'

'Ofwel: hoe kan een pedagogisch medewerker de autonomie van een kind respecteren als het zelf geen autonome afwegingen kan maken? Waarmee ik echter niet wil zeggen dat er geen goede redenen zouden zijn om kinderen soms te be-

grenzen. Het gaat om de vraag waarom en wie dat bepaalt.'

'Deze "wederkerigheid" van autonomie was ook in het ontwikkelteam een onderwerp van gesprek. Els Maasdam van KindeRdam heeft daar binnen haar organisatie een speerpunt van gemaakt. Het lijkt me interessant haar daarnaar te vragen.'

KindeRdam

KindeRdam, de grootstedelijke kinderopvangorganisatie in het Rotterdamse, is een van de bijdragers aan het Expertisecentrum Kinderopvang. KindeRdam draagt bij met budget en door professionals in te zetten in de ontwikkelteams. Autonomie is ook een thema voor KindeRdam als organisatie. Els Maasdam, directeur-bestuurder, vertelt over het project Move On:

'Move On heeft álles met autonomie te maken. Het is simpel en voor de hand liggend: autonomie is een kernthema in de begeleiding van de ontwikkeling van kinderen. We voeden kinderen op tot zelfstandige, autonome individuen met een stevig

gevoel van eigenwaarde. Hoe kun je van je medewerkers – van de pedagogisch medewerkers op de groep tot lijn- en stafmedewerkers – verwachten dat zij de autonomie van kinderen respecteren en stimuleren als zij zelf niet gerespecteerd worden in hun eigen autonomie?'

'We merkten in de organisatie een sfeer van: daarboven beslissen ze van alles en wij moeten maar uitvoeren. De economische crisis heeft een rol gespeeld bij het ontstaan van deze sfeer. Dat was een tijd van harde beslissingen en het was bijna onvermijdelijk dat het gebeurde.' 'Het idee van "zij daarboven" werd door ons beantwoord met "kom dan met ideeën en suggesties". Maar zo'n verhouding tussen management en werkvloer is niet goed voor de organisatie. We wilden deze sfeer doorbreken. Daarom hebben we samen met de Hogeschool Rotterdam het project Move On ontwikkeld.'

'In dit traject zijn alle managementlagen meegenomen. De centrale vraag was: wat is je rol als manager en hoe kun je, als je signalen oppikt in de organisatie, bijdra-

gen aan verandering? Hoeveel vrijheid kan je nemen om zelf met voorstellen te komen en verandering in gang te zetten?'

Ongeschreven regels

Els Maasdam: 'Gaandeweg kwamen we er zo achter dat onze mensen – zowel op de werkvloer als in het management – veel veronderstellingen en aannames in hun hoofd hebben. "We kunnen dit niet doen, want de GGD zal het afkeuren" of "dat is onuitvoerbaar want het botst met de privacyregels". Je merkt dat er gewerkt wordt vanuit een hele hoop geschreven en ongeschreven regels die zo sterk geïnternaliseerd zijn, dat ze kritiekloos worden doorgegeven aan medewerkers.'

'Nieuwsgierigheid, kritisch nadenken, vrijheid om te experimenteren, het leek allemaal verdwenen. Het idee van "zo hoort het nu eenmaal, dus doen we het zo", was dominant. De medewerkers durfden niet te vertrouwen op zichzelf en op de waardering van hun initiatieven door de organisatie. Ze ontbeerden autonomie. Dat gaat

wringen en daar komt onvrede uit voort.'

'We zitten nu midden in het veranderingsproces. We creëren vrijheid om te experimenteren met belangrijke elementen in de organisatie, zoals bijvoorbeeld de manier waarop we de functionerings- en ontwikkelingsgesprekken vormgeven. De resultaten van zo'n experiment hebben natuurlijk consequenties voor hoe we verder gaan. Ik merk dat het werkt, dat er meer vrijheid is om het initiatief te nemen en veranderingen voor te stellen.'

'Het is allemaal nog pril, maar sluit aan bij de basishouding die ik belangrijk vind: als je de ruimte voelt om te experimenteren zonder dat er iemand op je nek zit om te kijken of je het wel goed doet, als je de vrijheid voelt om fouten te mogen maken, dan lukt het je beter om die ruimte en vrijheid ook aan je medewerkers te geven.'

'En dat betekent uiteindelijk dat pedagogisch medewerkers ook meer vertrouwen krijgen om kinderen ruimte en vrijheid te geven en daardoor zijn ze beter in staat de autonomie van kinderen te respecteren en stimuleren.'

